

2. Злоупотребление правом. Яндекс словари. Элементарные начала общей теории права. 2003. URL: <http://slovari.yandex.ru/~книги/Элементарные%20начала%20общей%20теории%20права/Злоупотребление%20правом/> (дата звернення: 10.11.2016 р.).

3. Зловживання правом / Л. І. Охрімчук, О. Є. Бурлай. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%97%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B6%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%BC (дата звернення: 14.12.2016 р.).

4. Колінчук Х. Г. Зловживання батьківськими правами в контексті інституту зловживання суб'єктивними цивільними правами // Національний університет «Києво-Могилянська академія». Наукові записки. Том 90, Юридичні науки. Київ: Пульсари, 2009.

5. Труба В. І. Право ребенка на выезд за пределы Украины // материалы Международной научно-практической конференции, посвященной 91-летию со дня рождения доктора юридических наук, профессора В. П. Маслова «Актуальные проблемы науки и практики гражданского, жилищного и семейного права» (Харьков, 15 февраля 2013 г.) / Национальный университет «Юридическая академия Украины имени Ярослава Мудрого», Национальная академия правовых наук Украины [и др.]. Харьков: Право, 2013. 400 с.

6. Левківський Б. К. Проблеми судового захисту права дитини залишати власну країну та повертатися в неї // Часопис Київського університету права, 2012. № 1. С. 198–201.

Levkivskiy B. The ways to protect the rights and interests of child abuse parental authority

The article studies the issue of appropriate and acceptable ways to protect the rights and interests of child abuse parental authority. The author considers ways to protect the rights and interests of child abuse parental authority, with offers to amend the current legislation of Ukraine, providing appropriate sanctions for abuse of parental rights, the circumstances and consequences of such abuse to the child.

Keywords: parents of law, exercise of rights, interests of the child, ways of protection, responsibility of parents, abuse of right.

ПРАВОВІ ЗАСАДИ РЕГУЛЮВАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТУ РОДИННИХ ВІДНОСИН В ОКРЕМОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Лузан Т. Л.,

аспірант НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, помічник судді Верховного Суду України

У статті аналізуються поняття сім'ї та родинних відносин (спорідненості), їх співвідношення, а також тенеза правового регулювання встановлення факту родинних відносин в окремому провадженні: у хронологічному порядку досліджуються нормативно-правові акти, що регулюють встановлення такого факту як складової справ окремого провадження.

Ключові слова: окреме провадження; встановлення факту родинних відносин між фізичними особами; сім'я; спорідненість; родинні відносини.

Правовий статус фізичної особи, її життя у правовому полі обумовлюється самим фактом її народження. З'являючись на світ, людина здебільшого стає членом сім'ї, родини, з якими вона пов'язана не лише біологічними чи морально-етичними відносинами, а й правовими.

Незважаючи на те, що вказані відносини є основоположними в житті людини як учасника суспільних відносин, увага вчених їм майже не приділялася. Такі науковці як Л. Є. Гузь, В. В. Комаров, Г. О. Світлична, І. В. Удальцова, М. М. Ясинок здійснили дослідження правових засад регулювання справ окремого провадження в цілому, не звертаючи особливу увагу саме на встановлення факту родинних відносин між фізичними особами.

Тому метою цієї статті є комплексний аналіз правових засад регулювання встановлення факту родинних відносин між фізичними особами в окремому провадженні, а саме – дослідження у хронологічному порядку законодавства, що регулює порядок встановлення такого факту як складової справ окремого провадження, та правова оцінка досліджуваних нормативно-правових актів.

Перш за все, слід зазначити, що згідно з теоріями європейських авторів сім'я не є початковим і першим з кровних союзів: до утворення сімейного союзу суспільство жило в родовому й навіть племінному кровному союзі, в якому не було індивідуального шлюбу не тільки моногамного, а й полігамного. Надалі в історичному розвитку настає друга форма кровних союзів – материнське право, яка змінюється третьою формою – індивідуальним шлюбом [1, с. 45].

Тобто, як зауважує Л. Є Гузь, зв'язок, який поєднує родичів, є фізіологічним, адже йому притаманна єдність крові і спадкових рис; етичним, що пов'язано із усвідомленням спільності і взаємної прив'язаності; юридичним, адже наявність родинних відносин обумовлює певні юридичні наслідки. Однак, як зазначено вище, сила родинних зв'язків, яка мала суттєве значення в первісному суспільстві, поступово послаблювалася у зв'язку з посиленням індивідуалізму та відокремленості сім'ї у вузькому значенні слова [2, с. 130–131].

Таким чином, хоча законодавче визначення поняття спорідненості (родинних відносин) відсутнє, утім видається за можливе означити її як кровний зв'язок між фізичними особами, який у передбаченому законом порядку обумовлює виникнення, зміну чи припинення в них прав та обов'язків.

Водночас у Сімейному кодексі України було здійснено спробу законодавчо закріпити поняття сім'ї. Так, відповідно до ч. 1 ст. 3 цього Кодексу сім'я є первинним та основним осередком суспільства, сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки [3]. Однак у ч. 4 цієї статті, як влучно зазначає Є. О. Харитонов, йдеться вже про підстави створення сім'ї в юридичному значенні [4, с. 297], ними є шлюб, кровне споріднення, усиновлення, а також інші підстави, не заборонені законом, і такі, що не суперечать моральним засадам суспільства. Тому вимоги, що пред'являються до сім'ї, знаходяться як у межах дії правових норм, так і в значній мірі охоплюються моральними правилами [5, с. 31].

Підсумовуючи викладене вище, можна зробити висновок, що сім'я є ширшим за спорідненість (родинні відносини) поняттям, адже однією з правових підстав створення сім'ї є кровна спорідненість. Водночас як фізичні особи, які складають сім'ю, так і фізичні особи, пов'язані кровним спорідненням, наділяються в передбаченому законом порядку взаємними правами та обов'язками. При цьому особам, пов'язаним кровним спорідненням, необов'язково проживати разом та бути пов'язаними спільним побутом для наділення відповідними правами та обов'язками.

Однак, здійснюючи дослідження правових засад регулювання встановлення факту родинних відносин між фізичними особами в окремому провадженні, варто розмежовувати норми сімейного (матеріального) та цивільно-процесуального права, що регулюють порядок встановлення такого факту в межах окремого провадження. Як наслідок, предметом цієї статті є, насамперед, цивільно-процесуальний аспект генези встановлення вказаного факту.

Наприклад, очевидно, що родинні відносини між фізичними особами (як складова сімейних відносин) існували ще за часів первісного суспільства та з появою держави регулювалися нормами сімейного (матеріального) права. Так, приміром, у Зводі законів царської Росії 1914 р. було визначено поняття родинного союзу і деякі права та обов'язки, пов'язані зі спільністю походження між фізичними особами [2, с. 130, 133–134].

Проте, як зазначає М. М. Ясинок, ще за часів дії Руської Правди судом був «свій мир», тобто громада, де вирішувалися питання не лише спірних розсудів, а й безспірних, але до їх складу належало лише усиновлення та призначення опіки над малолітніми та психічнохворими. Усі наступні нормативно-правові акти: «Судебник» Іоана Грозного 1497 р., Указ «Про скасування в судних справах очних ставок, про бутті замість оних распросу і розшуку, про свідків, про відвід оних, про присягу, про покарання лжесвідків і про митних грошах» від 21 лютого 1697 р., Військовий статут Петра I «Коротке зображення процесів або судових тяжб» 1716 р. – фактично поєднували в собі цивільний та кримінальний судові процеси, віддаючи перевагу останньому. Питанню безспірного порядку в цивільному судочинстві того періоду уваги не приділялося [6, с. 15].

У 1864 р. у Російській імперії, до складу якої входила частина українських земель, відбулася судова реформа – цивільне процесуальне право набуло самостійності й було прийнято Статут цивільного судочинства Росії, який у 1866 р. доповнено книгою IV «Судочинство охоронне». Таке рішення мотивувалося тим, що необхідно було визначити, крім спірного (позовного) порядку судочинства, і правила неспірного або охоронного порядку, до якого належали справи про: виклик спадкоємців померлої особи та охорону його маєтку; поділ спадщини; уведення у володіння нерухомим майном; викуп родового майна; про засвідчення в безвісній відсутності; про узаконення дітей; про усиновлення тощо [7, с. 13–14; 8]. Однак до охоронного судочинства не були віднесені справи про встановлення факту родинних відносин між фізичними особами.

У свою чергу, на території західноукраїнських земель діяв Австрійський Статут цивільного судочинства 1895 р. Провадження в судах першої інстанції містилося у другому розділі цього Статуту, де в п'ятій частині вказаного розділу йшлося про «Особливі провадження». До цих проваджень належали справи про вексельні права; позови, що впливають із договорів найму; позови про відшкодування за збитки, завдані чинами судового відомства, а також провадження у третейському суді та наказне провадження [6, с. 15]. Однак до особливих проваджень також не були віднесені справи про встановлення факту родинних відносин між фізичними особами.

Отже, встановлення факту родинних відносин між фізичними особами в порядку окремого провадження не було передбачено в цивільному процесуальному законодавстві, яке діяло на території українських земель, до ХХ століття.

У Цивільному процесуальному кодексі Української Радянської Соціалістичної Республіки (далі – ЦПК Української РСР) 1924 р. законодавець закріпив перелік справ окремого провадження (ст. 191), відносячи до таких справ, зокрема, справи про встановлення обставин, від наявності яких залежить виникнення публічних прав громадян [6, с. 17–18]. У подальшому у ст. 239 ЦПК Української РСР 1929 р. [9, с. 59–61] був також визначений перелік справ про встановлення обставин, від яких залежить виникнення публічних прав громадян у порядку окремого судочинства (провадження), в якому юридичний факт родинних відносин між фізичними особами був відсутній. Указаний перелік був невичерпним, адже відповідно до п. 9 ч. 2 ст. 239 цього Кодексу до справ про встановлення обставин, від яких залежить виникнення публічних прав громадян, також належали й справи про встановлення інших обставин, не зазначених у ч. 2 ст. 239 ЦПК Української РСР 1929 р., але якщо суд міг їх засвідчити на підставі спеціальних законів.

Як влучно зазначає С. Н. Абрамов з приводу вищенаведеного нормативно-правового акта, у ЦПК Української РСР 1929 р. було встановлено два суттєвих обмеження. По-перше, судом могли бути встановлені такі обставини, від яких залежить виникнення лише так званих публічних прав громадян. По-друге, судом могли бути встановлені факти лише в тих випадках, коли про це спеціально вказано в законі, а оскільки спеціальна вказівка в законі траплялася вкрай рідко, то сфера застосування переліку, закріпленого у ЦПК Української РСР 1929 р., обмежувалася тими випадками, які вказані в самому ЦПК [10, с. 14].

А все-таки, слід наголосити, що в цивільних процесуальних кодексах усіх інших союзних республік (окрім Грузинської та Молдавської) вказівки про порядок розгляду справ про встановлення обставин, від яких залежить виникнення хоча б і публічних прав громадян, були відсутні взагалі.

Тому у зв'язку із зазначеним вище Пленум Верховного Суду Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – ВС СРСР) постановив, що до справ, що підлягають розглядові суду як справи про встановлення фактів, від яких залежить виникнення, зміна чи припинення особистих або майнових прав громадян, належать, зокрема, справи про встановлення родинних відносин осіб, належних до кола спадкоємців за законом (п. 2 Постанови Пленуму ВС СРСР «Про порядок судового встановлення фактів, від яких залежить виникнення, зміна або припинення особистих або майнових прав громадян» від 29 червня 1945 року № 9/8/V [9, с. 141–142].

Положення, що справи про встановлення факту родинних відносин, належних до кола спадкоємців за законом, є складовою справ про встановлення фактів, від яких залежить виникнення, зміна чи припинення особистих або майнових прав громадян, було збережено і в п. 3 Постанови Пленуму ВС СРСР «Про судову практику по справах про встановлення фактів, від яких залежить виникнення, зміна або припинення особистих або майнових прав громадян» від 7 травня 1954 р. № 3 [11].

Аналізуючи вищевикладені положення законодавства Української РСР та судової практики СРСР, слід констатувати наявність правової колізії. Видається, що оскільки положення вищезазначених постанов Пленуму ВС СРСР розширювали права громадян порівняно із діючим на той час ЦПК Української РСР, а також застосовувалися судами всіх інших союзних республік при здійсненні судочинства, то, починаючи з 29 червня 1945 р., суди Української РСР могли встановлювати факт родинних відносин між фізичними особами, належними до кола спадкоємців, на підставі вищевказаних постанов Пленуму ВС СРСР.

У подальшому лише в п. 4 ст. 256 ЦПК Української РСР 1963 р. [12] було вказано, що суд розглядає в порядку окремого провадження справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення. А згідно з п. 1 ч. 1 ст. 273 цього ЦПК до справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення, які розглядалися судом, було віднесено і справи про встановлення родинних відносин громадян.

Факт родинних відносин між фізичними особами здебільшого підтверджувався документами, виданими органами запису актів громадянського стану, які у своїй роботі керувалися Інструкцією про порядок реєстрації актів громадянського стану в Українській РСР (затверджена Міністром юстиції Української РСР 12 листопада 1970 р.) [13, с. 158–175], Положенням про відділ запису актів громадянського стану (ЗАГСу) виконавчого комітету районної ради депутатів трудящих та Положенням про відділ запису актів громадянського стану (ЗАГСу) виконавчого комітету міської, районної в місті ради депутатів трудящих (затверджені постановою Ради Міністрів (далі – РМ) Української РСР від 31 травня 1974 р. № 303 [13, с. 152 – 157]), Основними положеннями, що визначають порядок зміни, відновлення й анулювання записів актів громадянського стану, порядок і строки зберігання актових книг (затверджені Постановою РМ СРСР від 10 грудня 1976 р. № 1007 [14, с. 17–29]) та іншими.

До того ж, якщо особа зверталася до суду із заявою про встановлення факту родинних відносин з метою отримання пенсії, то суди в цьому випадку також керувалися Положенням про порядок призначення і виплати державних пенсій, затвердженим постановою РМ СРСР від 4 серпня 1956 р. № 1044, а потім від 3 серпня 1972 р. № 590 [15] та Положенням про порядок призначення і виплати пенсій членам колгоспів, затвердженим постановою РМ СРСР від 17 жовтня 1964 р. № 859 [16].

На даний час у чинному ЦПК (гл. 6 розд. IV) установлено порядок розгляду судом справ про встановлення фактів, що мають юридичне значення, як складової справ окремого провадження. У п. 1

ч. 1 ст. 256 цього Кодексу закріплено, що суд розглядає справи про встановлення факту родинних відносин між фізичними особами [17].

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що встановлення факту родинних відносин між фізичними особами в порядку окремого провадження не було передбачено в цивільному процесуальному законодавстві, яке діяло на території українських земель, як до ХХ ст., так і не передбачено у ЦПК Української РСР 1924 та 1929 років. Указана прогалина радянського законодавства була усунута постановами Пленуму ВС СРСР від 29 червня 1945 р. № 9/8/V та від 7 травня 1954 р. № 3. І лише у ЦПК Української РСР 1963 р. був законодавчо закріплений розгляд судом справ про встановлення факту родинних відносин, таке положення збереглося і в чинному ЦПК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бирилюк О. М. Формування шлюбу в Київській Русі: норми звичаєвого та церковного права // Часопис Київського університету права, 2010. № 4. С. 44–48.
2. Гузь Л. Е. Судебное установление фактов, имеющих юридическое значение. Харьков: «Полиграфист», 2007. 702 с.
3. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року (з наступними змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України, 2002. № 21. Ст. 135.
4. Харитонов Є. О. Сім'я як концепт сімейного законодавства // Актуальні проблеми держави і права, 2011. Вип. 58. С. 293–301.
5. Полішко Н. Л. Сім'я як соціальний інститут і природне середовище для виховання дитини // Юридична наука, 2012. № 12. С. 29–34.
6. Ясинок М. М. Особливості окремого провадження у цивільному процесуальному праві України (теоретико-правовий аспект): монографія. Національний університет «Одеська юридична академія», 2011. 380 с.
7. Комаров В. В. Окреме провадження: монографія / В. В. Комаров, Г. О. Світлична, І. В. Удальцова; за ред. В. В. Комарова. Харків: Право, 2011. 312 с.
8. Столыпін П. А. Програма реформ П. Столыпина в 2-х томах. Документи и материалы. Том 2. Устав охранительного судопроизводства. URL: <http://www.hrono.ru/libris/stolypin/stpn203.html>. (дата звернення: 27.02.2017 р.).
9. Цивільний процесуальний кодекс УРСР (Офіційний текст із змінами і доповненнями на 1 липня 1945 р. і з додатком постатейних матеріалів). Українське державне видавництво. Київ–Харків, 1945. 279 с.
10. Абрамов С. Н. Судебное установление юридических фактов. Москва: Юрид. изд., тип. МИД СССР, 1948. 44 с.
11. О судебной практике по делам об установлении фактов, от которых зависит возникновение, изменение или прекращение личных или имущественных прав граждан: Постановление Пленума Верховного Суда СССР от 7 мая 1954 года № 3. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_4950.htm (дата звернення: 27.02.2017 р.).
12. Цивільний процесуальний кодекс УРСР від 18 липня 1963 року // Відомості Верховної Ради УРСР, 1963. № 30. Ст. 464.
13. Кодекс про шлюб та сім'ю Української РСР. Офіційний текст із змінами та доповненнями на 1 січня 1978 року і постатейними матеріалами. Київ: Видавництво політичної літератури України, 1978. 205 с.
14. Собрание постановлений Правительства Союза Советских Социалистических Республик, 1977. № 1. С. 17–29.
15. Об утверждении положения о порядке назначения и выплаты государственных пенсий: Постановление Совета Министров СССР от 3 августа 1972 г. № 590. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0590400-72> (дата звернення: 27.02.2017 р.).
16. Об утверждении положения о порядке назначения и выплаты пенсий членам колхозов: Постановление Совета Министров СССР от 17 октября 1964 г. № 859 URL: <http://www.economics.kiev.ua/download/ZakonySSSR/data03/tex15653.htm> (дата звернення: 27.02.2017 р.).
17. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року (з наступними змінами і доповненнями) // Відомості Верховної Ради України, 2004. № 40–42, 42. Ст. 492.

Luzan T. Regulatory framework for the establishing of the legal fact of kinship in the ex parte proceeding

The article is concerned with comprehensive analysis of the concept of family and kinship, their correlation, as well as regulatory framework for the establishing of the legal fact of in the ex parte proceeding in the chronological order.

Keywords: ex parte proceeding, establishing of the legal fact of kinship, family, kinship, family relationships.